

Wat: Artikel naar aanleiding van lezing
Door: Hans Piena
Voor: Afscheid Directeur Henk Dijkstra
Waar: Fries Landbouwmuseum
Datum: 9-12-2022

Titel: Hoe borgen we onze landbouwcollecties in de toekomst?

Inleiding

In de afgelopen decennia heeft het Nederlands Openluchtmuseum de band met recente ontwikkelingen op het platteland goeddeels verloren. Het Fries Landbouwmuseum doet het op dat gebied beter en heeft, onder leiding van Henk Dijkstra, het verhaal van het land weten vast te houden. In de navolgende schets behandel ik de huidige stand van zaken, landelijk en in het Nederlands Openluchtmuseum, aan de hand van dilemma's en kansen van agrarisch erfgoed in museaal Nederland.

Het Nederlands Openluchtmuseum

Zo'n 110 jaar bestaat het Nederlands Openluchtmuseum nu. Dat resulteerde in een terrein van 44 hectare, zo'n 100 gebouwen, een roerende collectie van circa 150.000 objecten, een documentatiecentrum met de oogst van decennia veldwerk, een bibliotheek, presentatoren die ambachten en gebruiken levend houden en vele oude gewassen en oude dierenrassen. Met dit samenspel proberen we onder meer zo dicht mogelijke het werkelijk functioneren van een boerenbedrijf te benaderen, levend te houden, te borgen zoals men tegenwoordig zegt. Dat is enorm populair bij het publiek: we krijgen ruim 500.000 bezoekers per jaar. Maar op de keper beschouwd is het borgen, in de zin van het levend houden van het verleden, een mythe die ik hier aan het begin gelijk moet ontmythologiseren. Bij ons op het erf ligt er geen schurftige hond aan de ketting, de boerin doet haar behoeften niet op de beerput, ze hoeft geen twaalf kilometer over zand- en tolwegen naar de markt te lopen met een mars vol boter en 's avonds weer terug, haar kinderen staan niet al op hun vijfde jaar in weer en wind onkruid te wieden, er sterft niemand in het kraambed of aan cholera en er praat bij ons niemand in een inmiddels onverstaanbaar 19de-eeuws dialect. En als bij ons de oogst mislukt dan geeft dat niet, aan het einde van de dag gaan we gewoon gezellig weer naar huis, om te eten. Borgen bestaat in vele soorten en maten. Wij proberen dat door het verleden te laten ervaren, maar het blijft een modern construct.

Grootschaligheid

Ondanks al het moois wat er wél gebeurt volgen we al zo'n 40 jaar niet meer de contemporaine ontwikkelingen op het platteland. Dat heeft een aantal redenen. Het Nederlands Openluchtmuseum heeft na de Tweede Wereldoorlog geprobeerd de schaalvergroting in de landbouw bij te benen in de collectie. Al snel waren de depots vol. Hoeveel we inmiddels hadden was niet zo zichtbaar omdat het her en der stond opgeslagen. Nu is er onlangs een centraal depot gebouwd, het Collectie Centrum Nederland (CC-NL) waarin alles bij elkaar staat. Dit depot is met ruime middelen tot stand gekomen, maar het was al tijdens de ontwerpfase vol, dus nog vóór de eerste steen werd gelegd. Dat is de situatie waarin we het Nederlands Openluchtmuseum zich bevindt: we hebben niet de middelen om de grootschaligheid in de landbouw qua collectie te borgen voor toekomstige generaties.

Opleiding

Een tweede reden is gelegen in het onderwijs. Het gebrek aan referentiekader inzake agrarisch erfgoed is mede het gevolg van de geringe aandacht in het onderwijs. Als voorbeeld kunnen we de Canon van Nederland nemen. In de huidige Canon van Nederland wordt het ontstaan van de landbouw, 7000 jaar geleden, kort aangetipt, maar daar blijft het zo'n beetje bij. Regionale canons besteden er wel aandacht aan, de landelijke canon heeft geen eigen venster voor 7000 jaar ploegen, na het jager-verzamelaarsbestaan toch het langste tijdvak. Mede daarom is er in het onderwijs vandaag de dag weinig aandacht voor vragen als: *'Wie zorgt er dat al die 17 miljoen monden te eten hebben wat ze graag willen eten?'* *'Wat voor gevolgen heeft onze eigen voedselpatroon voor het landschap en het milieu?'* Dergelijke vragen lijken steeds relevanter in het onderwijs maar ook in musea.

Dat gebrek aan aandacht voor het platteland in het geschiedenisonderwijs bestaat al lang. Populaire overzichten als de Canon van Nederland zijn er al vanaf het begin van de 18de eeuw.¹ Geen daarvan behandelt de landbouw. Daarin staat de landbouw overigens niet alleen. Ook ontwikkelingen in techniek en geneeskunde ontbreken evenzeer. Geschiedschrijvers van educatieve overzichten lijken vooral referentiekader te hebben voor alfa en gamma onderwerpen.

Hetzelfde is af te lezen aan de academische opleidingen van huidige conservatoren in spe. In de afgelopen veertien jaar zijn er op het Nederlands Openluchtmuseum vier jonge ambitieuze mensen aangetreden voor het Domein Werken. Daaronder valt agrarisch erfgoed zoals ploegen, eggen, combines en tractoren. Geen van hen had echter een referentiekader voor agrarisch erfgoed meegekregen in de academische opleiding. Jonge mensen die dat van huis uit wel hebben en dat graag verder willen ontwikkelen in de museale context zijn er weinig.

Exclusie

Ten derde ligt de huidige focus van museaal Nederland vooral bij kunst en recentelijk ook inclusie. Zonder termen als immigratie, participatie, LHBTQIA+, discriminatie, kolonialisme, slavernij en gender in je beleidsplan heb je al jaren minder tot geen kans op overheidssubsidie. Dit droeg bij aan een belangrijke koersverbreding. De huidige vorm van inclusie heeft echter tot evenveel exclusie geleid. Agrarisch erfgoed valt tegenwoordig onder exclusie.

Nationaal Landbouwmuseum

Er is sinds de Canon van Nederland veel discussie over een Nationaal Historisch Museum. Maar hoe staat het met een Nationaal Landbouw Museum? Liever gezegd, wat is er geworden van het nationaal georiënteerde Museum Historische Landbouwtechniek aan de Droevendaalsesteeg in Wageningen? Zoals de meeste van ons weten bestaat dat niet meer. Het sloot in 2004, inmiddels 18 jaar geleden. De collectie is van de Stichting Collectie Historische Landbouwtechniek. Het gebouw was echter van de Universiteit Wageningen en die wilde er wat anders mee. De collectie verhuisde daarom naar de Waiboerhoeve bij Lelystad. Dit waren proefboerderijen van de Universiteit Wageningen waar deze collectie in 2010 ook weer weg moest. Vervolgens is de collectie verplaatst naar een aantal gebouwen op de landgoed Mariënwaerd bij Beesd. Kort daarna wilden het Museum Historische

---

¹ Zie bijvoorbeeld: Collectie Nederlands Openluchtmuseum: Inv.nr.: Pr. 6137 en Collectie Rijksmuseum, Inv.nr.: RP-P-OB-201.531.

Landbouwtechniek uit Wageningen, het Boerenwagenmuseum uit Buren en het landgoed Mariënwaerdt samen een Nationaal Landbouwmuseum beginnen. Op 18 mei 2006 werd daartoe de intentieverklaring getekend. Grote motor hierachter was Baron Frans van Verschuer. Door zijn recent overlijden is de toekomst van dit nationaal landbouwmuseum echter weer op losse schroeven komen te staan. De in de jaren bijeengebrachte collecties, waaronder ook die van Stichting De Schermeer, staan op het moment van schrijven in een tochtige plantenkas. De conditie is schrijnend, een deel lijkt inmiddels voorgoed vergaan. Alleen met een snelle en grootschalige conserveringscampagne en betere behuizing kan het nog dienen als basis voor de oorspronkelijke ambitie. Het Boerenwagenmuseum in Buren moest eveneens haar deuren sluiten. Haar collectie is uiteindelijk in 2015 niet in Mariënwaerdt terecht gekomen maar in het Streekmuseum Baron van Brakell te Ommeren, hartje Betuwe.

Bescherming

Hoe zit het met de bescherming van agrarisch erfgoed? Charlotte van Rappard-Boon, was in haar werkzame leven hoofdinspecteur Cultuurbezit van het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap. In die functie was zij onder meer belast met het toezicht op de Wet tot Behoud van Cultuurbezit. Zij heeft destijds de ploegen van Museum Historische Landbouwtechniek voorgedragen voor de Wet tot Behoud van Cultuurbezit. Die ploegen zijn echter nooit op de lijst gekomen maar zijn halverwege die procedure blijven steken toen de Wet tot behoud van cultuurbezit werd afgebouwd.

Wel op die lijst staan de 41 modellen van Baron van Brakell van den Eng uit Ommeren. Deze vormen een belangrijk onderdeel van de Wageningse collectie. Van Brakell (1788-1865) heeft op zijn landgoed Den Eng de grondslagen gelegd van de moderne landbouwtechnieken. Hij liet rond 1847 de modellen vervaardigen door timmerman Laurens Verwey naar de werktuigen en gereedschappen die op het landgoed Den Eng werden gebruikt. Deze modellen zijn nu noch in Mariënwaerdt, noch in Ommeren te zien, maar staan in een vitrine op de zolder van het Museum De Casteelse Poort te Wageningen.

Het tij keren

In museumland om ons heen kijkend kunnen we vaststellen dat er heel veel kunst wordt bewaard. Het agrarisch leven en werken krijgt pas werkelijk cultuurhistorisch belang als er een vergulde lijst omheen zit: als het op een schilderij wordt gebeeld. De gebruiksvoorwerpen zelf zijn blijkbaar veel minder van belang en deze verzamelt bijna geen enkel rijksmuseum. De huidige ontwikkelingen op het platteland krijgen in museaal Nederland vrijwel geen aandacht. Daar kan verandering in komen. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE), bij monde van Frank Bergevoet, is begonnen met een nationale reddingsactie. Het richt zich op vooroorlogse, mechanische landbouwwerktuigen die in Nederland zijn vervaardigd en nog in originele staat zijn. Inmiddels heeft de dienst een lijst met circa 120 musea samengesteld die dergelijke zaken in de collectie kunnen hebben.

Deze inventarisatie van instellingen overziend blijkt dat ze veel collectie-overlap hebben. Vrijwel allemaal bewaren ze wan- en bietenmolens, een bascule, ploegen, een zeis, en dorsvlegels. Geen van hen richt zich op de huidige tijd. Onder particulieren is de aandacht voor tractoren onevenredig groot. Een landelijk georiënteerd museum zou hierop kunnen inspelen door datgene te borgen wat niet of nauwelijks aandacht krijgt maar wel beeldbepalend was en is.

De winst van dit digitale tijdperk is dat een dergelijke inventarisatie snel kan leiden tot een online databases waarin individuele voorwerpen kunnen worden opgevoerd. Hiermee is echter nog geen begin gemaakt. De huidige trend en tegelijkertijd het gevaar daarbij is dat de digitale afbeelding in de plaats komt van het eigenlijke voorwerp en dat men na digitalisering het gevoel heeft de klus geklaard te hebben.

Komt men wel tot zo'n digitale nulmeting, dan zou het een mooie basis kunnen zijn voor een gewogen waardestelling: wat bewaren we in overmaat en wat is met uitsterven bedreigt maar was wel beeldbepalend voor de Nederlandse landbouw? Maar ook dan is er nog niets gered, eerst dan begint pas het werkelijk behouden van die recentere mechanische werktuigen.

Wat zich waar bevindt is héél fluide omdat het meeste in bezit is van kleine musea, bedrijven en bevroren particulieren. Om inzicht te houden in wat er is, waar het zich bevindt en in welke conditie dat is vergt een structurele organisatie met fte's. En dan nog heb je er geen invloed op. Dergelijke verzamelingen raken snel weer verspreid en regelmatig gaat een deel de container in. Bovendien is de restauratie-ethiek onder de bezitters zeer divers. Veel wordt opgeknapt tot nieuwstaat, waarbij reparaties, aanpassingen en gebruikssporen verloren gaan.

Museumconsulentschappen

We staan niet alleen. Voor de ruim 120 kleinere musea met landbouwmateriaal in de collectie hebben museumconsulenten een belangrijke rol. Zij treden coördinerend op tussen al die verschillende kleine partijen en lokale overheden. Maar museumconsulentschappen kunnen geen ijzer met handen breken. Ik heb zelf vijftien jaar bij het Gelders museumconsulentschap gewerkt. Die ervaring leert: als een gemeente de huur of de subsidie opzegt, of een bedrijf trekt de stekker er uit, dan gaat het museum toch vaak dicht en een deel van de collectie beland uiteindelijk in de container. De recente verkoop bij Tractor en Werktuigen-museum Jan Drenthe is slechts een van de vele voorbeelden.

Structurele oplossing

Om de aandacht voor agrarische erfgoed weer te herstellen en om de juiste balans te krijgen in hetgeen er op dat gebied landelijk wordt bewaard is een groot rechtspersoon nodig met specialisten op agrarisch gebied, direct gefinancierd door het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap en het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Hoe krijgen we dit onderwerp op de agenda? Langzaam rijst het besef dat er een overkoepelend thema is waar we allemaal afhankelijk van zijn: ons eten en het milieu. Of je nu boer of ambtenaar bent, uit Italië of Nederland komt, ongeacht je huidskleur, land van herkomst en seksuele geaardheid, allemaal zijn we afhankelijk van dat milieu. Daar ligt mijns inziens dan ook de relevantie van agrarische erfgoed.

Het Nederlands Openluchtmuseum volgt daarin op het ogenblik twee sporen. Enerzijds werkt ze samen met de ArtEZ, University of the Arts, in het onderwijsprogramma *C-Dutch: Circular design using the cultural heritage*. Met kennis over historische grondstoffen, productietechnieken, voorwerpen en consumptiepatronen inspireren we jonge ontwerpers in spe tot producten met een kleinere footprint. Anderzijds participeert het in *Bamboo Europe*, een consortium met in Europa gekweekt bamboe, ontwerpers en meubelfabrikanten dat met dit hardhout van de toekomst nieuwe toepassingen ontwikkelt.

Zoals Henk Dijkstra zegt: 150 jaar geleden waren alle boeren biologisch. Met dat verleden, met die oude collecties en werkmethodes kunnen we bijdragen aan de toekomst. Dat kan een belangrijke maatschappelijke bijdrage worden van het toekomstige Nationaal Landbouwmuseum. Ik wil me daar voor inzetten, met dit artikel, samen met dit bijzondere Fries Landbouwmuseum en zijn nieuwe directeur Klaas Zandberg, met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en de belangrijkste: met de boeren zelf.